

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

І. Г. Климова,

к. е. н., доцент кафедри фінансів Запорізького національного технічного університету

Проведено аналіз категорій фінансів і кредиту. Надано визначення та характеристики фінансової системи. Наведено схему кругообігу фінансових ресурсів. Досліджено фінансово-кредитну систему України і її фінансово-кредитний механізм.

The analysis of categories of finances and credit is conducted. Determination and description of the financial system is given. The chart of rotation of financial resources is resulted. The financial system of Ukraine and its financial mechanism is explored.

ВСТУП

Базовими поняттями фінансово-кредитного механізму інноваційної економіки є: фінансова система, кредитна система, фінансово-кредитна система, фінансовий механізм, кредитний механізм, фінансово-кредитний механізм, фінансово-кредитна політика тощо.

В економічній літературі у 70—80-ті роки ХХ ст. тривала гостра дискусія про взаємозв'язок фінансів і кредиту. За її результатами можна виділити три головні підходи до з'ясування співвідношення цих понять: кредит є економічною категорією, а фінанси — ні; фінанси охоплюють кредит, і тому кредит є елементом фінансів; фінанси і кредит самостійні, однак тісно пов'язані економічні категорії. На нашу думку, третій підхід найповніше відображає економічну суть цих важливих економічних категорій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Провести аналіз категорій фінансів і кредиту. Надати визначення та характеристику фінансової системи. Навести схему кругообігу фінансових ресурсів. Дослідити фінансово-кредитну систему України і її фінансово-кредитний механізм.

РЕЗУЛЬТАТИ

Категорії фінансів і кредиту вкрай важливі для господарської практики. Недооцінка їх об'єктивного характеру може знизити їх роль у розбудові національної економіки. Існує чимало публікацій, у тому числі навчальної та наукової літератури, де аналізуються як їх спільні, так і відмінні риси. Одні дослідники вважають, що категорія кредиту є складовою категорії фінансів [1, с. 127], інші стверджують, що вони існують паралельно [2, с. 17—23; 246, с. 175]. За Н.Д.Барковським, виникнення бази для виділення кредитів і фінансів у самостійні категорії зумовлено функціонуванням грошей [3, с. 28].

Історично виникненню кредитів передувала поява позикових фондів. Лихвареві, щоб залучити засоби на поворотних засадах, треба було спочатку нагромадити свій капітал на засадах суто фінансових (безповоротних). Це стосується і банків, які повинні були сконцентрувати власний капітал, який потім перетворювався у позиковий і резервний фонди.

Аналіз визначень кредитів, історичний експерт для розуміння їх суті дозволяє нам зробити висновок, що між фінансами і кредитом існує чи-

мало паралелей, але є і суттєві відмінності: їх, у першу чергу, відрізняє форма руху, а саме: засади безповоротності чи поворотності та безплатності чи сплати процентів за їх використання. Правда, бувають кредити і безпроцентні: їх може надавати уряд, і вони є модифікацією фінансів.

Могутня економічна роль кредитів проявила себе лише після появи банківських установ. З аналізу діяльності банків випливає висновок, що кредит — це породження фінансів. Головні риси фінансів і кредиту наведено у табл. 1. Матеріал цієї таблиці підтверджує, що фінанси та кредит мають чимало спільних рис, які їх об'єднують, але є між ними і суттєві відмінності. Тому вони виступають поряд як різні економічні категорії.

У зв'язку з викладеним, доцільно розглянути і підходи економістів-науковців до розуміння категорії фінансів. У вітчизняній монографічній літературі фінанси найчастіше розглядають як сукупність доходів і видатків у бюджеті.

У визначеннях фінансів, що їх дають західні економісти, нема посилення на виробничі, економічні, грошові відносини. На нашу думку, саме у цих визначеннях дотримано необхідної коректності, логіки ринкового мислення та обгрунтованого прагматизму. Наприклад, англійський економіст У. Дальтон визначає публічні фінанси як грошові доходи й видатки публічних органів [4, с. 1—2]. Американський економіст Ф.Тейлор вважає, що фінанси — це формування і використання грошових фондів [5, с. 1—2].

Отже, як нам видається, важливішими характеристиками поняття фінансів, що характеризують його як економічну категорію, є такі: фінанси відображають економічні відносини і,

Таблиця 1. Спільні та відмінні риси фінансів і кредиту

Специфіка фінансів	Спільні риси фінансів та кредиту	Специфіка кредиту
Утворення фондів грошових засобів, як звичайно, на безповоротних засадах	Утворення фондів грошових засобів	Утворення фондів грошових засобів переважно на фінансових безповоротних, а потім поворотних засадах
Використання фінансових фондів, як звичайно, на безповоротних засадах і без стягнення процентів	Цільовий характер використання фондів грошових засобів	Використання позикового фонду завжди на поворотних засадах і, як звичайно, зі стягненням процентів
Розподіл і перерозподіл вартості національного продукту і доходу, як звичайно, на безповоротних засадах	Перерозподіл частини вартості національного продукту і доходу за певних умов	Перерозподіл вартості національного продукту і доходу переважно на поворотних засадах
Законодавство в галузі фінансів, державного регулювання фінансової сфери, фінансових установ	Законодавство про державне регулювання фондоутворення грошових ресурсів	Законодавство в галузі кредиту, державного регулювання кредитної сфери і кредитних установ

водночас, є цими економічними відносинами, зумовленими формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів; держава формує фонди цих грошових коштів для виконання своїх функцій з розширеного відтворення; фінанси забезпечують розподіл і перерозподіл ВВП та НД; фінанси є сукупністю доходів і видатків бюджету (бюджету держави, бюджету організації, підприємства чи фізичної особи).

Реалізація економічної сутності таких категорій як фінанси, кредит та інші (а швидше характер цієї реалізації) не відбувається спонтанно. Вона можлива лише при наявності чіткої чи чітко організованої і ефективної фінансової чи фінансово-кредитної системи та ефективного фінансово-кредитного механізму.

Існує чимало публікацій, у яких науковці дають визначення та характеристику фінансової системи (ФС). У деяких з них знаходимо формули, аналогічні визначенням категорії фінансів. Наприклад, що ФС — це сукупність фінансових відносин [6, с. 13, 21, 33]. На наш погляд, такі визначення мають суттєві недоліки: вони безпідставно зводять різні поняття (різні за своїм економічним змістом) під один і той же знаменник. Недосконалість такої позиції (такого підходу) розуміють і самі автори.

У визначеннях фінансової системи другої групи економістів (наприклад В. Шокун, О. Василик) бачимо інший підхід: систему розуміють як сукупність фінансів окремих суб'єктів [7, с. 11—12], які держава та господарюючі ланки повинні використати для досягнення важливої мети — економічного та соціального розвитку. При таких підходах не видно суттєвої різниці між поняттями фінансів та фінансової системи.

Не важко помітити, що за такого підходу поза фінансовою системою залишаються і діють самостійно як в умовах командної, так і ринкової економіки кредитна (банки та інші кредитні інститути) система, а також фінансові ринки.

Прагматичнішими до розуміння фінансової системи є підходи зарубіжних авторів західних країн. Автори відомого у США та в інших країнах підручника з економіки К. Макконнелл і С. Брю у складі фінансової системи Сполучених Штатів виділяють кілька важливих ланок. Передусім це Федеральна резервна система (ФРС), до якої належать дванадцять федеральних резервних банків, що є водночас центральними банками. Така кількість центральних банків (більшість країн мають один центральний банк (ЦБ)) відображає велику територію, економічну могутність цієї країни, а також наявність великої кількості комерційних банків [8, с. 275, 277]. На ФРС покладено широке коло обов'язків у галузі монетарної політики, підтримання ліквідності і стабільності фінансових ринків регулювання депозитних інститутів, надання послуг Державній скарбниці і депозитним інститутам, підтримання ефективного платіжного механізму та сприяння економічному розвитку суспільства. Хоча, на перший погляд, перелічені обов'язки виглядають різними, проте всі вони є суттєвими аспектами головної функції ФРС — підтримання стабільної та ефективної національної грошової одиниці. Одночасно до фінансової системи США ці автори зараховують комерційні банки, ощадні установи.

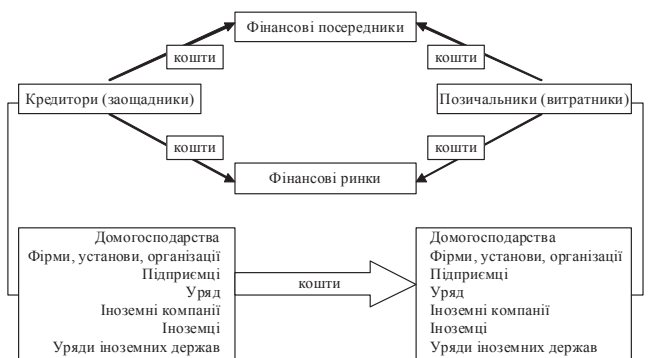

Рис. 1. Схема кругообігу фінансових ресурсів

Дещо по-іншому, ніж К. Макконнелл і С. Брю, зміст фінансової системи США розкриває Ф. Мишкін — автор відомого підручника "Гроші, банківництво і фінансові ринки". На його думку, головними елементами цієї системи є кредитори (заощадники), позичальники (витратники), фінансові посередники і фінансові ринки (рис. 1).

Кредиторами і позичальниками можуть бути домогосподарства, ділові фірми, уряд та іноземці. Фінансові посередники — це банки і небанківські фінансові установи.

У фінансову систему країн з командною економікою вони включають центральний-комерційний банк, який виконує функції центрального банку і забезпечує фінансування суб'єктів господарювання; ощадний банк, який акумулює вклади населення і надає позики, перш за все під нерухомість за низькими процентними ставками; банк для зовнішньої торгівлі, який займається зовнішніми позиками, виплатами і виконує деякі зовнішньоторговельні операції; страхову компанію.

Пропоноване цими вченими тлумачення змісту фінансової системи, як бачимо, принципово відрізняється від поглядів на її зміст, що панували серед економістів у колишньому СРСР, які сьогодні все ще творчо підживлюють фінансову реформу в Україні.

Нині у світі налічується понад 20 різних моделей фінансових систем окремих держав. Слід, очевидно, погодитись з тим, що фінансова система — це сукупність окремих її ланок. Отже, на нашу думку, фінансову систему слід розглядати як сукупність різних фінансових інституцій, які здійснюють фінансові операції і одночасно є суб'єктами та об'єктами управління фінансами. У фінансовій системі України складовим елементом є кредитна система. Тому, розглядаючи фінансову систему у широкому розумінні слова, можна, на наш погляд, поставити знак рівності між цим терміном та терміном фінансово-кредитної системи.

Фінансово-кредитна система незалежної України і, відповідно, її фінансово-кредитний механізм практично перебувають на етапі формування. Віховою подією у їхньому становленні є Постанова Президії Верховної Ради України ще від 6 квітня 1992 року "Про створення Тимчасової комісії для узгодження питань введення в обіг національних грошових одиниць і утворення власних фінансово-кредитних систем", у якій зазначено: "Для вирішення питань грошової емісії в зоні карбованця, введення в обіг національних грошових одиниць, утворення власних фінансово-кредитних систем, поділу золотого запасу та інших валютних цінностей, поділу ресурсів колишніх Держбанку СРСР та Ощадбанку СРСР і узгодження цих питань з суб'єктами колишнього Союзу РСР створити Тимчасову комісію з представників постійних комісій Верховної Ради України з питань економічної реформи і управління народним господарством та з питань планування бюджету, фінансів і цін, Кабінету Міністрів, Національного банку України".

Фінанси і кредит взаємодіють не тільки між собою, але й із зовнішнім середовищем, зберігаючи при цьому свій внутрішній зміст. Їх порівняна відособленість зумовлює те, що існують самостійно такі поняття, як фінансовий механізм і кредитний механізм.

Русійною силою фінансового механізму, яка забезпечує його функціонування, є кругообіг фінансових, а кредитного механізму — кругообіг кредитних ресурсів. Водночас рух фінансових і кредитних ресурсів взаємопов'язані: фінансові ресурси переходять у кредитні, а кредитні — у фінансові. З цієї причини цілком реальним є поняття "фінансово-кредитний механізм", оскільки відображає взаємодію їхнього впливу на економічні процеси у суспільстві, виражає взаємозв'язок між об'єктами фінансово-кредитної системи (підприємствами, домогосподарствами, галузями, комплексами, сферами, виробництвами тощо) та її суб'єктами — фінансовими і кредитними установами.

У економічній літературі досить широко досліджено питання про суть, роль, принципи функціонування напрямів

впливу фінансово-кредитного механізму на економіку мобілізаційно-централізованого типу. Однак практично не вивчено вплив фінансово-кредитного механізму на формування і функціонування інноваційної економіки в умовах ринкової трансформації і глобалізації.

Давно уже сформувався системний підхід до аналізу механізму функціонування фінансів і кредиту. Сукупність, взаємозв'язок та використання форм, методів фінансування і кредитування, фінансових і кредитних взаємовідносин — це складові, які включають до фінансово-кредитного механізму.

На нашу думку, фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки — це сукупність методів і форм, інструментів та важелів з відповідним регулюванням і забезпеченням їх впливу на інноваційний розвиток усіх сфер національної економіки. Потоки фінансових і кредитних ресурсів тісно взаємопов'язані і практично нерозривні. Підсумовуючи й узагальнюючи викладене, можна визнати, що фінансово-кредитний механізм є єдиним цілим і лише під таким кутом зору його треба вивчати, аналізувати, удосконалювати та досліджувати.

Фінансово-кредитні методи — це конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики. Дія цих методів виявляється в утворенні та використанні грошових фондів.

Фінансово-кредитні форми — це конкретні прояви категорій фінансово-кредитної сфери.

Треба пам'ятати, що відповідно до міжнародного стандарту бухгалтерії під фінансовим інструментом розуміють будь-який контракт, із якого виникають фінансовий актив для одного підприємства і фінансове зобов'язання або інструмент капітального характеру для другого підприємства. Іншими словами, це будь-який документ, який є свідомством боргу, при продажу якого продавець забезпечується фінансуванням.

В економічній літературі процес взаємозв'язку і взаємопереходу фінансово-кредитної форми, методу, важеля та інструменту як головних компонентів фінансово-кредитного механізму розвитку економіки взагалі та інноваційного типу зокрема висвітлено ще недостатньо.

До головних фінансово-кредитних методів та форм інноваційного розвитку належать: інвестування, кредитування, оподаткування, оренда, лізинг, факторинг, страхування тощо.

Головні фінансово-кредитні важелі та інструменти інноваційного розвитку — прибуток, амортизаційні відрахування, ціна, внески, бюджет, процент, дивіденди, стимули, валютні курси, інвестиції, дотації, субсидії, штрафи, премії тощо.

Сьогодні найуніверсальнішими фінансово-кредитними важелями для інноваційного розвитку української економіки є: поширення венчурних механізмів освоєння нововведень; створення сприятливих умов для приватних інвестицій у сферу НДДКР та освоєння нових технологій; вирівнювання і збільшення інноваційного потенціалу регіонів шляхом активізації наявних у них науково-технічних ресурсів; використання можливостей технологічних трансфертів у національних і міжнародних масштабах.

Правове забезпечення охоплює Закони і Постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови і Розпорядження Уряду, накази та листи міністерств і відомств, статuti суб'єктів господарювання тощо. Нормативне забезпечення — це інструкції, нормативи, норми, методичні рекомендації тощо. Забезпечення інформаційне — це звітні дані підприємств, дані статистичних збірників і довідників, дані одноразових обстежень тощо.

Пріоритетними напрямками в розвитку інформаційного забезпечення інноваційних підприємств є: створення єдиного інформаційного простору по науково-технічних проектах; реалізація електронних салонів-виставок для просування продукції і послуг підприємств, в т.ч. малих; використання системи оперативного пошуку і обробки інформації; автоматизація документообігу підприємства; забезпечення довідковою інформацією по створенню і функціонуванню підприємств (великих, середніх, малих); постачання актуаль-

ною правовою, нормативною, фінансовою, навчальною інформацією; пошук ділових партнерів; представництво і реклама підприємств у комп'ютерних мережах; дистанційне навчання і забезпечення інформаційної безпеки.

За методом впливу на соціально-економічний розвиток у фінансово-кредитному механізмі можна виділити дві підсистеми: фінансово-кредитне забезпечення і фінансово-кредитне регулювання. Фінансово-кредитний механізм і фінансово-кредитна система взаємозв'язані: кількість сфер і ланок фінансово-кредитної системи визначає структуру фінансово-кредитного механізму. Фінансово-кредитне забезпечення інноваційного розвитку має три головні елементи: державне фінансування; кредитування; самофінансування. Державне фінансування — це фінансування інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на безповоротних засадах за кошти бюджету і позабюджетних фондів. Наприклад, за кошти Державного інноваційного фонду, який доцільно відновити. Кредитування — це фінансування інноваційної діяльності за рахунок позик банку та ін. кредитних інституцій. Наприклад, одним із кредиторів в Україні є Інкомбанк. Самофінансування передбачає використання суб'єктами господарювання власних та акціонерних фінансових ресурсів в інноваційних цілях. Головними джерелами власних фінансових ресурсів є прибуток і амортизація.

Перелічені форми фінансово-кредитного забезпечення інноваційного розвитку діють одночасно. Однак в Україні найбільша частка припадає на самофінансування, а найменша — на фінансування державне.

Фінансово-кредитне регулювання інноваційного розвитку економіки ґрунтується на використанні нормативного і сальдового методу розподілу доходу. Нормативний метод полягає, наприклад, у застосуванні нормативів розподілу прибутку. Сальдовий метод розподілу передбачає виділення підсумкового елемента, який для підприємства повинен стати головним стимулом діяльності. Так, оскільки валовий прибуток — це різниця між валовим вииторгом (доходом) і валовими витратами, то підприємство зацікавлене зменшувати витрати. Головними інструментами розподілу доходу є податки, збори, внески, проценти, дотації та відрахування.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану використання фінансово-кредитних методів і важелів, усіх складових фінансово-кредитного механізму, узагальнення теоретичних засад і впливу цього механізму на ефективність економіки держави, на формування і перетворення її в інноваційний тип свідчить про потребу нагального удосконалення самого механізму і його регулятивних функцій. Подальші ефективні зміни державного впливу на економічні процеси, удосконалення кредитування та самофінансування забезпечать становлення інноваційного типу розвитку економіки і її стабільність на довготривалу перспективу.

Література:

1. Вознесенский Э.Л. Методологические аспекты анализа сущности финансов. — М.: Финансы, 1994. — С. 127.
2. Авдяну Ю.П. Кредит и его законы // Деньги и кредит. — 2002. — № 2. — С. 17—23.
3. Барковский Н.Д. Проблемы кредита и денежного оборота в условиях развитого социализма. — М.: Финансы, 1996. — С. 28.
4. Dalton H. Principles of Public Finance / Routledge and Hegan Paul Ltd., London: Ecu. — 1964. — P. 1—2.
5. Taylor E. The Economics Public Finance. New York: Macmillan Company. — 1961. — P. 1—2.
6. Финансы / Под ред. В.М. Родионовой — М.: Финансы и статистика, 1995. — С. 11.
7. Василик О. Фінансова система України // Фінанси України. — 2005. — № 1. — С. 11—12.
8. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т. — М.: Республика, 2002. — Т. 1.